

כניסתה המחודשת של ישראל לאפריקה: האינטרס הישראלי והתגובה הערבית והאפריקנית

ד"ר משה טרדימן*

ספטמבר 2016

ביקורו של ראש הממשלה בנימין נתניהו במזרח אפריקה ביולי 2016 היה שיאו של מאמץ דיפלומטי ישראלי להשגת יעדיה המרכזיים באפריקה. מאמץ זה כולל גם ניהול פעילות דיפלומטית חשאית ענפה במטרה לחדש או לכוון יחסים דיפלומטיים עם מדינות מוסלמיות באפריקה. בנוסף, על רקע המאבק בין סעודיה לאיראן ועל רקע ההתחממות ביחסים בין סעודיה לישראל, נבלמה ההשפעה האיראנית במספר מדינות בקרן אפריקה ובמזרח אפריקה, נחסם נתיב משלוחי הנשק מאיראן לרצועת עזה וסודאן וסומליה התחילו לחזר אחרי ישראל. פעילות דיפלומטית ישראלית זאת עוררה מספר מדינות אפריקניות מוסלמיות לטרפד יחד עם הפלסטינים את ניסיונותיה של ישראל לזכות במעמד של משקיף באיחוד האפריקני. לכן, בסיכומו של דבר, נראה שמדינת ישראל זוכה להצלחה חלקית בלבד בהשגת יעדיה באפריקה. היא אמנם מרחיבה את קשרי הסחר בינה לבין מדינות אפריקניות, מסייעת להן בתחומים שונים, ומכוננת יחסים דיפלומטיים עם מדינות מוסלמיות אפריקניות. כתוצאה מכך, יתכן ויותר מדינות אפריקניות עשויות לשנות את דפוסי הצבעתן באו"ם בנוגע להחלטות פרו-ערביות בנושאים מזרח תיכוניים. יחד עם זאת, נראה כי ניסיונותיה החוזרים ונשנים של ישראל לזכות במעמד של משקיף באיחוד האפריקני אינם צפויים להצליח, לפחות לא בזמן הקרוב, כל עוד אין התקדמות במסלול הישראלי-פלסטיני.

א. הפעילות הדיפלומטית הישראלית באפריקה

בשבע השנים האחרונות משקיעה מדינת ישראל מאמצים רבים במישור הדיפלומטי כדי לחזק את הקשרים בינה לבין 40 מדינות אפריקה שמדרום לסהרה שעמן היא מקיימת יחסים דיפלומטיים. סגן ראש הממשלה ושר החוץ אביגדור ליברמן ביקר באפריקה פעמיים: בספטמבר 2009 הוא ביקר באתיופיה, באוגנדה, בגאנה, בניגריה ובקניה וביוני 2014 הוא ביקר באוגנדה, קניה, ברואנדה, בחוף השנהב ובגאנה. במרץ 2016 ביקר מנכ"ל משרד החוץ ד"ר דורי גולד בדרום אפריקה ונפגש עם מקבילו. הם סיכמו על שיתוף פעולה בילטרלי במספר תחומים.¹ פעילות דיפלומטית ענפה זו הגיעה לשיאה בתחילת יולי 2016 עת ביקר ראש הממשלה בנימין נתניהו באוגנדה, בקניה, באתיופיה וברואנדה. זהו הביקור הראשון של ראש ממשלה מכהן באפריקה מאז ביקורו של ראש הממשלה יצחק שמיר בליבריה, בחוף השנהב, בטוגו ובקמרון ב-1987.²

---

* ד"ר משה טרדימן הוא מומחה לאסלאם באפריקה, לאיכות סביבה בעולם הערבי והמוסלמי ולשיתוף פעולה סביבתי בין-דתי. ד"ר טרדימן הוא מייסד ומנהל המכון לחקר אסלאם ומוסלמים באפריקה, ומייסד ומנהל Green Africa Consultancy, המעניקה ללקוחותיה שירותי ייעוץ, מעקב ומחקר בתחומים הקשורים לאסלאם, למוסלמים, לטרור, לאיזמים ביטחוניים, לאיכות סביבה ולפיתוח באפריקה. בנוסף, הוא גם עמית מחקר במרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה.

¹ Arye Oded, "Africa's Duality", *Jerusalem Report*, 24 July 2016.

² אריה מקל, "שמיר: מנהיג שידע מה הוא רוצה", *הארץ*, 10 בנובמבר 2014.

במקביל, מדינת ישראל מנהלת פעילות דיפלומטית חשאית ענפה על מנת לחדש או לכונן יחסים דיפלומטיים עם מדינות מוסלמיות באפריקה שעמן אין לה כרגע יחסים דיפלומטיים. במישור זה למדינת ישראל היו לאחרונה מספר הצלחות. ב-20 ביולי 2016 חתמה על הסכם לחידוש היחסים הדיפלומטיים עם הרפובליקה של גינאה (גינאה קונקרי), המדינה הראשונה באפריקה שניתקה את יחסיה עם מדינת ישראל ב-1967, מיד לאחר מלחמת ששת הימים.³ ב-21 באוגוסט 2016 ביקר ד"ר דורי גולד ברפובליקה של גינאה ופגש עם נשיא המדינה, פרופסור אלפה קונדה, ועם עשרה משריו. הם דנו בשיתוף פעולה בתחומים שונים וסיכמו על השלמת תהליך מינוי השגרירים.⁴ עם תום ביקורו ברפובליקה של גינאה, עיתון הארץ חשף שד"ר דורי גולד ערך ב-22 באוגוסט 2016 "ביקור נדיר במדינה אפריקאית מוסלמית של ישראל אין עמה קשרים דיפלומטיים, ונפגש עם בכירים במדינה. זהו ביקור ראשון של דיפלומטים ישראלים במדינה מזה עשרות שנים."⁵

עוד קודם לכן חשף העיתון ישראל היום שב-14 ביולי 2016, מספר ימים לפני שד"ר דורי גולד חתם בפאריס על חידוש היחסים עם הרפובליקה של גינאה, הוא ביקר בצ'אד ודן עם נשיאה, אידריס דבי, בחידוש היחסים הדיפלומטיים עם ישראל.⁶ לחידוש היחסים הדיפלומטיים עם צ'אד יש חשיבות רבה מאחר ונשיאה מכהן כנשיא האיחוד האפריקני ובשל מיקומה האסטרטגי בלב היבשת ובקרבת מוקדי מלחמות אזרחים וטרור. עד למועד כתיבת שורות אלה טרם חודשו היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.

מעניין לציין שמיד לאחר פרסום הידיעה על ביקורו של ד"ר דורי גולד בצ'אד, התנהל בפורומים הצ'אדיים הכתובים בשפה הערבית קמפיין, ששכך בינתיים, נגד חידוש היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. באתר חדשות צ'אד התפרסם ב-24 ביולי 2016 פוסט בו נכתב: "במידה וחלק מצדיקים כינון יחסים עם הציונים מאחר וחלק מהמדינות [הערביות] כמו ירדן, מצרים ועוד מקיימות עמם יחסים, הרי שיש גם מדינות שאין להן יחסים דיפלומטיים [עם ישראל] כדוגמת לוב, סודאן, סעודיה, עומאן, תימן, אלג'יריה, עיראק, לבנון, סוריה וכווית."⁷ להדגשת המסר מופיעה בפוסט גם התמונה הבאה:

פוסט נוסף שפרסם אתר חדשות צ'אד ב-22 ביולי 2016 טוען כי "האידיאולוגיה של ישראל שונה מזו של כל מדינה מערבית [...] ומטרתה [...] לעקור את האסלאם משורשיו [...] התנוססות דגלם מעל אדמת צ'אד הטהורה היא התחלה מבשרת רעות למדינה החיה בשלום בין הדתות."⁸ על כל פנים, נראה שקמפיין זה לא הצליח לשכנע את כל אלו העוקבים אחר הפורום, המונים, לפי פייסבוק, מעל 11,000 איש. ב-29 ביולי 2016 הפורום ערך סקר בקרב קוראיו בנוגע לשאלה

³ "ישראל והרפובליקה של גינאה (גינאה קונקרי) חתמו על הסכם לחידוש יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות", האתר הרשמי של משרד החוץ, 20 ביולי 2016.

⁴ "ביקור מנכ"ל משרד החוץ, ד"ר דורי גולד, בגינאה", האתר הרשמי של משרד החוץ, 22 באוגוסט 2016.

⁵ ברק רביד, "מנכ"ל משרד החוץ ערך ביקור נדיר במדינה מוסלמית אפריקאית עמה אין לישראל יחסים", הארץ, 23 באוגוסט 2016.

⁶ בועז ביסמוט, "אחרי ביקורו של רה"מ באפריקה: ישראל בדרך לחידוש היחסים עם צ'אד", ישראל היום, 22 ביולי 2016.

⁷ מוקע אח'באר צ'אד (אתר חדשות צ'אד), 24 ביולי 2016.

⁸ מוקע אח'באר צ'אד (אתר חדשות צ'אד), 22 ביולי 2016. יש לציין, בהקשר זה, שבצ'אד יש פעילות כלכלית של חברות ישראליות ופועלים במחנות הפליטים שם גם פעילי זכויות אדם ישראלים.

האם הם בעד כינון יחסים עם ישראל או לא. לצד אלו שהתנגדו, היו רבים שכתבו שהם בעד מהסיבות הבאות: ישראל תביא את הידע והטכנולוגיה המודרנית לצ'אד, אפילו פלסטין מקיימת יחסים טובים עם ישראל, זה האינטרס של צ'אד, ישראל היא מדינה מתקדמת שאנו יכולים להפיק ממנה תועלת במספר תחומים, אם יש לצ'אד יחסים עם מדינות נוצריות באירופה ובאמריקה מדוע קיים החשש לקיים יחסים עם ישראל, התקשורת הערבית משקרת וישנם יחסים גלויים בין ישראל לסעודיה.⁹

מספר יעדים מרכזיים ניצבים מאחורי הפעילות הדיפלומטית הישראלית הענפה באפריקה. ראשית, ניסיון לשנות את דפוסי ההצבעה של מדינות אפריקה באו"ם, באיחוד האפריקני ובפורומים בינלאומיים נוספים. עד כה רוב מדינות אפריקה ממשיכות להצביע בעד החלטות פרו-ערביות בנושאי המזרח התיכון, חרף העובדה שהן מקיימות יחסים בילטרליים טובים עם ישראל. שנית, ניסיון לזכות במעמד של משקיף או לכל הפחות של אורח מוזמן באיחוד האפריקני, שיאפשר לישראל לנכוח בטקסי הפתיחה והסיום של כינוסיו. יצוין, כי אש"ף נהנה ממעמד של משקיף משנת 1974, עת הארגון לאחדות אפריקה החליט שהסוגיה הפלסטינית היא סוגיה אפריקנית. שלישית, להרחיב את קשרי הסחר בין ישראל למדינות אפריקה. רביעית, לסייע למדינות אפריקה בתחומים שישראל חזקה בהם ושהן זקוקות להם כמו: חקלאות, פיתוח, ביטחון ולוחמה בטרור. חמישית, לבלום את ההשפעה האיראנית באפריקה.¹⁰

ב. החיזור הדיפלומטי של מדינות מוסלמיות באפריקה אחר מדינת ישראל

מספר מדינות מוסלמיות שאינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם מדינת ישראל, כדוגמת סודאן וסומליה, התחילו בשנים האחרונות, ובמיוחד החל מתחילת שנת 2016, לחזר אחרי ישראל. זאת, בעיקר, על רקע המאבק בין סעודיה לאיראן, הגולש גם למדינות המוסלמיות באפריקה, ועל רקע התחממות היחסים בין סעודיה לישראל.

המאבק בין סעודיה לאיראן קפץ מדרגה בעקבות כדור השלג שהתחיל להתגלגל לאחר הוצאתו להורג ב-2 בינואר 2016 של איש הדת השיעי הסעודי הבכיר, נמר אל-נמר, שהיווה סמל של האופוזיציה השיעית נגד משפחת המלוכה הסעודית. ההוצאה להורג עוררה את זעמם של השיעים בכל רחבי המזרח התיכון וכתוצאה מכך, המון איראני זועם הצית את מבנה השגרירות הסעודית בטהראן ותקף את הקונסוליה הסעודית במשדד. בתגובה, הכריז שר החוץ הסעודי, עאדל אל-ג'ביר, ב-3 בינואר 2016 על ניתוק היחסים בין ארצו לבין איראן.¹¹ מספר ימים לאחר מכן, הכריזו בעלות בריתה המוסלמיות של סעודיה במזרח אפריקה -- סומליה, ג'יבוטי, סודאן ואיי קומורו – על ניתוק יחסיהן עם איראן.¹²

לניתוק היחסים בין ארבעת המדינות הללו לבין איראן הייתה חשיבות גדולה עבור מדינת ישראל. ראשית, נחסם נתיב משלוחי הנשק מאיראן עבור החמאס ברצועת עזה שעבר דרך ים סוף וסודאן למצרים ומשם לרצועת עזה. שנית, לעת עתה, לפחות, נבלמה ההשפעה האיראנית במספר מדינות בקרן אפריקה ובמזרח אפריקה, מה שפותח חלון הזדמנויות בפניהן לבחון כינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל. זאת, במיוחד לאור העובדה שהיחסים בינה לבין סעודיה מתחממים בשנים האחרונות כתוצאה מאיום הגרעין האיראני והלחימה בטרור בכלל ובדאעש בפרט. קיימות מספר עדויות להתחממות היחסים בין שתי המדינות: הסכמתה של ישראל וחתימתה באפריל 2016 על ההסכם להחזרת האיים סנפיר וטיראן, הממוקמים בכניסה למפרץ אילת, ממצרים לסעודיה¹³, ביקורו של הגנרל הסעודי בדימוס, אנור אשקי, בישראל באמצע יולי 2016 ופגישתו

⁹ מוקע אה'באר צ'אד (אתר חדשות צ'אד), 29 ביולי 2016.

¹⁰ Arye Oded, "Africa's Duality", *Jerusalem Report*, 24 July 2016.

¹¹ על נסיבות האירועים הללו ומשמעותם ראה אלי פודה, "מלך סעודיה עושה שריד", הארץ, 16 בינואר 2016.

¹² Habib Toumi, "Comoros Becomes Latest Country to Severe Ties with Iran", *Gulf News*, 15 January 2016.

¹³ אמיר תיבון, "הסכמת ישראל להעברת האיים בים סוף: מחווה למצרים וקריצה לסעודיה", *וואלה חדשות*, 12 באפריל 2016.

עם ד"ר דורי גולד¹⁴, דיווחים על ביקורי בכירים ביטחוניים ישראליים בסעודיה¹⁵, דיווחים בדבר מעורבות צבאית-ביטחונית ישראלית לצד סעודיה במלחמתה בתימן¹⁶ ועוד.

המדינה המוסלמית הראשונה שניצלה את שעת הכושר הנדירה הייתה **סודאן**. מבחינתה, הסיבה החשובה ביותר לשקול לנרמל את היחסים עם ישראל הייתה האפשרות שבמקרה זה יוסרו מעליה הסנקציות האמריקניות. לכן, חרף הדם הרע בין שתי המדינות -- הנובע מהאשמת מדינת ישראל בהענקת סיוע צבאי למורדים בסודאן ומהאשמת סודאן בתמיכה במשטר האיראני ובמתן מקלט לקבוצות אסלאמיות קיצוניות בעלות אג'נדה אנטי-יהודית ואנטי-ישראלית -- פחות משבועיים לאחר שסודאן ניתקה את יחסיה עם איראן, בכירים במדינה התבטאו בנוגע לאפשרות של נירמול היחסים עם ישראל. ב-14 בינואר 2016 אמר שר החוץ הסודאני, אבראהים ע'נדור, בתשובה לשאלה בנוגע לנירמול היחסים עם ישראל כתנאי אמריקני מוקדם להסרת הסנקציות מעל ח'רטום, שסודאן מוכנה לבחון כל הצעה שכזאת. מצד שני, הוא אמר שהיחסים בין סודאן לבין ארצות הברית הם נפרדים מאלו שבין סודאן לבין ישראל או לבין כל מדינה אחרת.¹⁷

בתגובה למסר חסר תקדים זה מצד אישיות סודאנית בכירה, אמר סגן שר הביטחון הישראלי, אלי בן דהן, בראיון ל-Times of Israel, ב-28 בינואר 2016 ש"ישראל מעוניינת לכוון יחסים עם מדינות רבות ככל האפשר, כולל עם סודאן. אנחנו לא צריכים להיות שונים מכל העולם המערבי. העולם המערבי – ארצות הברית ואירופה – מקיימות יחסים עם סודאן, עם סעודיה ועם מדינות אחרות. אינני חושב שאנחנו צריכים להיות שונים. מדינת ישראל יכולה לתרום רבות לסודאן בתחומים רבים."¹⁸ אולם, אפיזודה קצרת ימים זו הגיעה לקצה ב-31 בינואר 2016, כאשר סגן הנשיא הסודאני, חסבו עבד אל-רחמן, אמר ש"אין נטייה לנרמל את היחסים עם ישראל."¹⁹ יצוין, כי חרף ההכחשות וחרף התבטאותו הפומבית החריפה של שליט סודאן, עמר אל-בשיר, בנובמבר 2012 לפיה אף פעם לא תהיה נורמליזציה ביחסים בין סודאן לישראל ושישראל היא האויב מספר 1 של סודאן, הסוגיה עמדה למעשה על הפרק בחדרי חדרים כבר משנה זו.²⁰

מדינה נוספת שעלתה לאחרונה לכותרות בהקשר זה היא **סומליה**. סומליה, החברה בליגה הערבית ושמעודה לא הכירה במדינת ישראל, נתונה במלחמת אזרחים החל בינואר 1991, עת נפל משטרו הדיקטטורי של סיאד בארה ששלט במדינה משנת 1969. באוגוסט 2012 הוקמה הממשלה הפדרלית של סומליה, הממשלה המרכזית הקבועה הראשונה במדינה מתחילת מלחמת האזרחים, וחודש לאחר מכן נבחר חסן שיח' מוחמוד לנשיא המדינה. כהונתו כנשיא מתאפיינת בקידום פיוס לאומי במדינה, נקיטת אמצעים נגד השחיתות ורפורמות חברתיות כלכליות ובמגזר הביטחוני. האיום הראשון במעלה למאמציו מגולם בארגון הטרור תנועת הצעירים לוחמי הקודש (חרכת אל-שבאב אל-מג'אהדין) ובקיצור אל-שבאב, המסונף לאל-קאעדה והשולט עדיין בשטחים נרחבים בדרום סומליה. במקביל, סומליה זקוקה לסיוע רב בתחום ההשקעות, הפיתוח והשיקום. לישראל יש ניסיון וידע רב בתחומי הפיתוח והשיקום.

על כן, אין זה מפתיע שה-Times of Israel חשף ב-5 ביולי 2016 ממקור המקורב לנשיא סומליה שראש הממשלה בנימין נתניהו ומספר בכירים ישראלים נפגשו לאחרונה עם נשיא סומליה ועם

¹⁴ ברק רביד, "גנרל סעודי בדימוס ביקר בארץ ונפגש עם מנכ"ל משרד החוץ", הארץ, 22 ביולי 2016.
¹⁵ Anshel Pfeffer, "Mossad Chief Reportedly Visited Saudi Arabia for Talks on Iran", Haaretz, 26 July 2010.

¹⁶ Hassan al-Haifi, "Israeli Colonel Killed in Yemen", Yemen Breaking News, 17.7.2016.
¹⁷ Mohammed Amin, "Sudan 'Open' to Study Normalising Ties with Israel – Minister", Africa Review, 16 January 2016.

¹⁸ Raphael Ahren, "Interview: Israel Interested in Ties with Sudan, Deputy Defense Minister Says", Times of Israel, 26 January 2016.

¹⁹ "אל-רא'אסה אל-סודאניה תקטע אל-טריק אמאמ את'גאה במא'תמר אל-חואר לל-תטביע מע אסרא'א'ל" (הנשיאות הסודאנית חסמה את הדרך בפני מגמה בוועידת הדיאלוג לנורמליזציה עם ישראל), סודאן טריביון, 31 בינואר 2016.

²⁰ על כך ראה: "Normalization of Sudan-Israel Relations: Why Now?", Policy Analysis Unit – Arab Center for Research & Policy Studies, 14 February 2016.

שלושה פקידי סומלים נוספים. אותו מקור חשף גם שבדצמבר 2015 התקיימה פגישה בירושלים בין נציגים ממשד הכלכלה לבין נציגים סומלים. לדבריו, פגישה נוספת בין ראש הממשלה נתניהו לבין נשיא סומליה אמורה להתקיים בקרוב.²¹ אתר האופוזיציה הסומלי, *Cassimada Online*, דיווח ב-21 ביוני 2016 שנשיא סומליה יצא לפגישה חשאית זו בין שני ראשי המדינות שהתקיימה בתל אביב דרך ג'בוטי. הוא מסר שבפגישה נדונו סוגיות פיננסיות וכלכליות.²² לאור דיווחים נוספים בתקשורת הסומלית, לפיה נשיא סומליה נפגש עם ראש ממשלת ישראל בעת ביקורו בניירובי בתחילת יולי 2016, משרד החוץ הסומלי פרסם ב-6 ביולי 2016 הודעה המכחישה את הדיווחים בנוגע לפגישה שהתקיימה בין שני ראשי המדינות.²³ מצד שני, חשוב לציין כי עיון מדוקדק בהודעה מראה שמשרד החוץ הסומלי אינו מכחיש באופן גורף קיומם של פגישות או מגעים כלשהם בין סומליה לישראל.

נוסף על כך, ישראל מעוניינת לכונן קשרים דיפלומטיים עם ג'בוטי בגלל מיקומה האסטרטגי במיצרי באב אל-מנדב שבכניסה לים סוף ולשדרג את היחסים הבלתי רשמיים הטובים בין שתי המדינות המאפשרים עגינת ספינות ישראליות בנמל ג'בוטי, טיסת מטוסי אל על מעל שמי ג'בוטי, פעילות של אנשי עסקים ישראלים במדינה ועוד. בעבר, הנהגת ג'בוטי טענה כי היא לא מכוננת יחסים דיפלומטיים עם מדינת ישראל בגלל לחצים המופעלים עליה מצד סעודיה והליגה הערבית.²⁴ אולם, עתה, בעקבות ניתוק היחסים בין ג'בוטי לבין איראן והתחממות היחסים בין ישראל לבין סעודיה נפתח חלון הזדמנויות שעשוי לאפשר זאת.

ג. המשך הפעילות הישראלית באפריקה – אתגרים והישגים

בפני הפעילות הדיפלומטית הישראלית הענפה באפריקה ניצבים מספר אתגרים הנובעים בעיקר מהחשש שפעילות זו מעוררת בקרב מדינות אפריקניות מוסלמיות ובקרב מדינות ערב. דוגמא לכך היא טרפוד ניסיונותיה של ישראל לזכות במעמד של משקיף באיחוד האפריקני.

העיתון האלג'יראי אל-פג'ר דיווח ב-11 ביולי 2016 שאלג'יריה וסודאן פעלו מראשית ביקורו של נתניהו באפריקה למנוע את ביקורו במטה האיחוד האפריקני באדיס אבבה שבאתיופיה נוכח שתיקתה הרשמית של מצרים ותמיכתן של מספר מדינות אפריקניות, כדוגמת אתיופיה וקניה, בצירופה של ישראל לאיחוד האפריקני במעמד של משקיף.²⁵ בסופו של דבר, התברר כי נתניהו כלל לא התכוון לבקר במטה האיחוד האפריקני. ייתכן, כי אחת מהסיבות לכך היא התנגדותה של דרום אפריקה להפשרת היחסים בין מדינת ישראל לאיחוד האפריקני וכהונתה של שרת החוץ, הפנים והבריאות לשעבר בממשלת דרום אפריקה וגרושתו של נשיא המדינה, ג'ייקוב זומה, כיו"ר נציבות האיחוד האפריקני בארבע השנים האחרונות.²⁶

מכשול נוסף הניצב בין מדינת ישראל לבין זכייתה במעמד של משקיפה באיחוד האפריקני הוא הפלסטינים. כאמור, אש"פ נהנה ממעמד של משקיף בארגון זה. קצת יותר משבוע לאחר שנתניהו סיים את ביקורו באפריקה, יצא יו"ר הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, לביקור באפריקה. במהלך ביקורו, הוא נשא נאום בפני הפסגה ה-27 של האיחוד האפריקני וביקר בסודאן. לפי הודעת שר החוץ של הרשות הפלסטינית, ריאד אל-מאלכי, מטרת ביקורו של מחמוד

²¹ Raphael Ahren, "[Somalia's President Recently Held First-ever Meeting with Israeli PM](#)", *The Times of Israel*, 5 July 2016.

²² Asad Maxamed Gacal, "[Xasan Sheekh oo Socdaal Qarsoodi ah ku Tagay Israel](#)", *Cassimada Online*, 21 June 2016. (חן שיח' יצא לביקור חשאי בישראל)

²³ "The Israel-Somalia Relations Rumour Was False...", *Somalispot*, את נוסח ההודעה המלא ראה: 6 July 2016.

²⁴ אריה עודד, *אפריקה וישראל: יחודיות ותהפוכות ביחסי החוץ של ישראל*, (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2011), עמ' 282-283.

²⁵ "[Algeria and Sudan Leading Efforts to Block Israel's Bid to Regain African Union Observer Status](#)", *Middle East Monitor*, 12 July 2016.

²⁶ אמיר אורן, "[בישראל מקווים: ביקור נתניהו יקדם קבלתה לאיחוד האפריקאי כמשקיפה](#)", הארץ, 5 ביולי 2016.

עבאס בסודאן הייתה לתאם עם נשיא סודאן, עומר אל-בשיר, את המאמצים לבלום את מאמצייה של ישראל להשיג פריצת דרך באפריקה.²⁷

חשוב לציין בהקשר זה שעד להקמת הרשות הפלסטינית במאי 1994, אש"פ היה הגורם העיקרי שפעל באפריקה בשם הפלסטינים והוכר על ידי הארגון לאחדות אפריקה כמייצגם היחיד. בין השנים 1967-1973, עיקר הסכסוך המזרח תיכוני בעיני מדינות אפריקה היה המאבק בין ישראל לבין מצרים, אך משנת 1973 ואילך, מדינות אפריקניות רבות החלו לתמוך במטרות הפלסטיניות, לראות בבעיה הפלסטינית בעיה אפריקנית ולתת לאש"פ מעמד דיפלומטי במסגרתן. בעקבות חתימת הסכמי אוסלו בין ישראל לאש"פ בספטמבר 1993, חידשו מדינות אפריקניות רבות – ובהן גם מדינות מוסלמיות – את יחסיהן עם ישראל. אולם, חלק מאותן מדינות מוסלמיות שבו וניתקו את היחסים בעקבות הידרדרות היחסים בין ישראל לפלסטינים. כך, למשל, ניז'ר שחידשה את יחסיה עם ישראל בנובמבר 1996, ניתקה אותם שוב באוקטובר 2000, לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה. מאוריטניה כוננה יחסים דיפלומטיים מלאים עם ישראל ב-27 באוקטובר 1999, וניתקה אותם לאחר מבצע עופרת יצוקה בעזה בדצמבר 2008.²⁸

סוגיה נוספת שצצה בזמן ביקור נתניהו באפריקה התבטאה במאמרים רבים בעיתונות המצרית שהביעו חשש כי מטרת הביקורים היא להטות את מי הנילוס ממצרים לישראל ולשלוט על מקורות המים והמזון של מצרים.²⁹ לצד מאמרים אלו היו דיווחים מנוגדים על כך שמצרים ביקשה מנתניהו לתווך בינה לבין אתיופיה בסוגיה זאת. דיווחים אלו הוכחו על ידי משרד החוץ המצרי.³⁰ על כל פנים, בסוף אוגוסט 2016 התגברו סודאן, מצרים ואתיופיה על חילוקי הדעות ביניהם. ב-5-6 בספטמבר 2016 היו עתידים שרי החוץ של מצרים, סודאן ואתיופיה להיפגש בח'רטום ולחתום על הסכמים בנוגע לבדיקת ההשלכות השליליות של הסכר, אך המפגש נדחה ברגע האחרון למועד בלתי ידוע.³¹

גם לאחר חתימת הסכם השלום עם ישראל במרץ 1979 פעלה מצרים נגד חידוש היחסים בין מדינות אפריקה לבין ישראל. הטענה המצרית הייתה שמדינות אפריקה לא צריכות לעשות כן כל עוד הסוגיה הפלסטינית, שבעטיה ניתקו מדינות אפריקה בעבר את יחסיהן עם ישראל, לא נפתרה. זאת, למרות שהסכם השלום בין ישראל למצרים שימש עבור מדינות אפריקה זרז ותירוץ לחידוש היחסים עם ישראל.³² אולם, לאור ההתקרבות והתחממות היחסים בין מצרים לבין ישראל בשלוש שנות שלטונו של עבד אל-פתאח אל-סיסי במצרים ולאור האתגרים הרבים מולם מצרים ניצבת מבית, נראה כי היא מעדיפה לשמור על פרופיל נמוך אל נוכח כניסתה המחודשת של ישראל לאפריקה ולא להפריע למהלך זה, במיוחד אם הוא עשוי לסייע לה להשיג חלק ממטרותיה.³³

אולם, גם כאשר ישראל משיגה פריצות דרך משמעותיות בקשרים עם אפריקה, עדיין היא ניצבת בפני מכשולים העלולים למנוע ממנה להשיג את מטרותיה. ב-28 ביולי 2016 נפגש נתניהו עם נשיא הקהילה הכלכלית של מדינות מערב אפריקה ונשיא בנין, מרסל אלן דה סוזה. זה היה מפגש ראשון מסוגו בין ראש ממשלה ישראלי לבין נשיא הארגון, המאגד תחתיו 15 מדינות מערב

²⁷ Adam Rasgon, "Palestinians, Sudan Working to Restrain Israeli Breakthrough in Africa", *The Jerusalem Post*, 21 July 2016.

²⁸ אריה עודד, אפריקה וישראל: ייחודיות ותהפוכות ביחסי החוץ של ישראל, (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2011), עמ' 216-224, 271, 305-308.

²⁹ מחמד פכרי עבד אל-ג'ליל, "אל-אח'תבאר אל-חקיקי", (המבחן האמיתי), אל-אהראם, 12 ביולי 2016.

³⁰ "מצר תנפי מעלומאת ען טלב וסאטת אסרא'יל פי מלף סד אל-נהצה", (מצרים מכחישה את הדיווחים בנוגע לבקשתה תיווך ישראלי בנושא סכר הרנסנס), אל-ח'יאט, 2 באוגוסט 2016.

³¹ אסלאם אחמד פרחאט, "תאג'יל אל-אג'תמאע אל-ת'לאת' לוזראא' סד אל-נהצה פי אל-ח'רטום", (דחיית הפגישה המשולשת של שרי סכר הרנסנס בח'רטום), אל-אהראם, 5 בספטמבר 2016.

³² אריה עודד, אפריקה וישראל: ייחודיות ותהפוכות ביחסי החוץ של ישראל, (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2011), עמ' 224, 229-232, 263-265.

³³ כפי שקרה במהלך ביקורו של נתניהו באתיופיה, כאשר התבקש על ידי מצרים לתווך בינה לבין אתיופיה בסוגיית סכר הרנסנס.

אפריקניות, שרק שתיים מהן (מאלי וניז'ר) אינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם ישראל, והעוסק בשיתופי פעולה כלכליים וביטחוניים אזוריים. במהלך המפגש, דה סוזה הזמין את נתניהו לנאום בפסגת הקהילה הקרובה שתתקיים בניגריה בדצמבר 2016 כאורח כבוד ונתניהו, מצדו, הזמין את שרי החקלאות של המדינות החברות בקהילה לביקור רשמי בישראל.³⁴

אולם, נשיא ניגריה המוסלמי, מוחמד בוהארי, אינו מעוניין שנתניהו ינכח וינאם בפסגה. יצוין, כי בזמן כהונתו של קודמו בתפקיד, גודלאק ג'ונתן הנוצרי, היחסים בין ניגריה לישראל שגשגו. עדות לכך מהווה ההצעה הפלסטינית לסיום הכיבוש שנפלה במועצת הביטחון ב-31 בדצמבר 2014 מאחר שהפלסטינים לא הצליחו להשיג את הרוב הנדרש של תשע מדינות. את ההצעה הכריעה ניגריה, ששינתה את עמדתה מתמיכה בהצעה להימנעות.³⁵ אך מאז בחירתו של מוחמד בוהארי לנשיא ניגריה בשנת 2015, מאפייני ההצבעה שלה בפורומים בינלאומיים בסוגיות הנוגעות לישראל השתנו לרעה. מאחר והגעתו של נתניהו תלויה בהסכמת כל ראשי המדינות החברות בקהילה, לא ברור אם נתניהו אכן יגיע לפסגה וינאם בה.³⁶

יזמה אחרת, עליה הכריז נשיא טוגו, פור אסוזימנה גנאסינגבה, בעת ביקורו בישראל ב-10 באוגוסט 2016, היא כינוסה של פסגה ישראלית-אפריקנית במרץ או באפריל 2017 בלומה, בירת טוגו בנושאי ביטחון ופיתוח. לדברי שר החוץ הטוגולזי, רוברט דוסי, מטרת הפסגה הראשונה מסוגה הזאת היא להפגיש בכירים אפריקנים מכל רחבי היבשת בכלל ובכירים מהקהילה הכלכלית של מדינות מערב אפריקה בפרט עם בכירים ישראלים כדי ליצור שיתוף פעולה בין ישראל לבין מדינות אפריקה בתחומי המדיניות, הדיפלומטיה, העסקים והסחר. פסגה זו גם תציין 60 שנה לכינון היחסים בין ישראל לבין גאנה, המדינה האפריקנית הראשונה עמה כוננה ישראל יחסים דיפלומטיים.³⁷ ארגון פסגה זו מתקשר לרצונו של נתניהו לקיים פסגה במערב אפריקה, הדומה לזו שהתקיימה במהלך ביקורו במזרח אפריקה, במהלכה נפגש עם מנהיגיה של אוגנדה, קניה, רואנדה, אתיופיה, טנזניה, דרום סודאן וזמביה.

לסיכום, נכון לעכשיו, נראה שמדינת ישראל זוכה להצלחה חלקית בלבד בהשגת יעדיה באפריקה. מחד, מדינת ישראל מצליחה להרחיב את קשרי הסחר בינה לבין מדינות אפריקניות החוות צמיחה כלכלית מהירה, כדוגמת רואנדה ואתיופיה, ומסייעת למדינות אפריקניות בתחומי החקלאות, הפיתוח, הביטחון, הלוחמה בטרור, ההשקעות ועוד. כמו כן, היא מצליחה לכונן יחסים דיפלומטיים עם מדינות מוסלמיות אפריקניות שהיחסים עמן נותקו או לא היו קיימים בעבר. מבחינה זאת, נראה כי הרפובליקה של גינאה היא רק הסנונית הראשונה. ייתכן שעוד מדינות אפריקניות ישנו את דפוסי הצבעתן באו"ם באמצעות הימנעות בהצבעות או היעדרות מהן בנוגע להחלטות פרו-ערביות בנושאים מזרח תיכוניים. יחד עם זאת, ניסיונותיה החוזרים ונשנים של ישראל לזכות במעמד של משקיף באיחוד האפריקני אינם צפויים להצליח, לפחות לא בזמן הקרוב, בשל התנגדות מספר מדינות אפריקניות מוסלמיות ואש"ף. במידה שתהיה התקדמות במסלול הישראלי-פלסטיני, סביר מאד להניח שגם ישראל תוכל לזכות במעמד של משקיף באיחוד האפריקני לצד אש"ף.

³⁴ "PM Netanyahu Meets with ECOWAS President de Souza in Jerusalem", *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 28 July 2016.

³⁵ ברק רביד וג'קי חורי, "מפלה לפלסטינים באו"ם: לא הצליחו להעביר את הצעת ההחלטה לסיום הכיבוש במועצת הביטחון", *הארץ*, 31 בדצמבר 2014.

³⁶ Herb Keinon, "Nigeria Putting Brakes on Israeli Participation in West African Summit", *The Jerusalem Post*, 23 August 2016.

³⁷ "The Lome-Jerusalem Alliance: A Hope for the Continent", *République Togolaise*, 16 August 2016.